

XRISTIANLIKNING VUJUDGA KELISHI VA UNING RIVOJI

Fayzullajonova Ruhshona

Toshkent Amaliy fanlar universiteti

Tarix 2-kurs talabasi

ruxshonafayzullajonova@gmail.com

Ismatullayeva Zebo

Ilmiy rahbar:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14786126>

Rezuyume. Maqolada Dunyoning aksariyat joylarida diniy e'tiqodlar odamlarning hayot tarziga, axloqiy qarashlariga va jamiyatdagi munosabatlarga kuchli ta'sir qiladi. Xristianlik dini ham boshqa dinlar singari jahondagi yetakchi va unga e'tiqod qiluvchilar sonining ko'pligi bilan alohida o'rinda turadi. Xristian dinining kelib chiqishi va tarqalishi milodning I-III asrlarida Rim imperiyasida yoyilib uni jahon dini darajasiga ko'tarilishi dalillar asosida ko'rasatib bergan.

Tayanch tushunchalar: Xristianlik dini, Iisus Xristos, Bibliya, Injil, Yevangeliya, Yangi ahd, Din, bag'rikenglik, masjidlar, cherkovlar, ibodatxonalar, Falastin, Rim imperatori Konstantin, adabiyot.

Abstract.

Key concepts:

Резюме. В статье в большинстве стран мира религиозные верования оказывают сильное влияние на образ жизни людей, нравственные взгляды и отношения в обществе. Христианство, как и другие религии, является лидером в мире и имеет множество последователей. О зарождении и распространении христианства в Римской империи в I-III веках нашей эры свидетельствует его подъем до уровня мировой религии.

Основные понятия: христианство, Иисус Христос, Библия, Библия, Евангелие, Новый Завет, Религия, толерантность, мечети, церкви, синагоги, Палестина, римский император Константин, литература.

Hayotimizda dinning o'rni juda muhim hisoblanadi. Din har bir insonni to'g'rilikka va halollikga boshlaydi. Xristianlik dini ham boshqa dinlar singari jahondagi yetakchi va unga e'tiqod qiluvchilar sonining ko'pligi bilan alohida o'rinda turadi. Bugungi kunda xristianlik diniga e'tiqod qiluvchilar soni 1 milliard 600 million bo'lib, bu son dunyo aholisining uchdan bir qismiga to'g'ri keladi. Yevropa Amerika mamlakatlarida, Avstraliyada, faol missionerlik harakati natijasida Afrika, yaqin Sharqda va Uzoq Sharqning bir necha mintaqalarida keng yoyilgan. Xristianlik nomi, uning asoschisi Iyso Masix, yunoncha Iisus Xristos nomidan olingan. Uning aqidalari, diniy ta'limotlari Bibliya tarkibiga kiruvchi Injil – Yevangeliya (Xushhabar)da, ya'ni “Yangi ahd” qismida bayon etilgan. Din (arabcha: دين – „e'tiqod“, „ishonch“, „itoat“) jamoat tomonidan shifrlangan qadimiy yozuvlar, mifologiya va rituallarga qat'iy amal qilingan holda bajariluvchi harakatlar to'plamidir; shuningdek, shaxsiy e'tiqod hamda mistik kechinmalardan iborat bo'lishi ham mumkin. Bugungi kunda dinlarning ahamiyati juda katta va turli jihatlardan namoyon bo'ladi. Dunyoning aksariyat joylarida diniy e'tiqodlar odamlarning hayot tarziga, axloqiy qarashlariga va jamiyatdagi munosabatlarga kuchli ta'sir qiladi. Dinlar insonlarga ma'naviy qo'llab-quvvatlash, tinchlik va hamjihatlikka erishish uchun asos bo'lishi mumkin.

1. Axloqiy va ma'naviy qo'llab-quvvatlash: Dinlar insonlarni yaxshilikka chorlaydi, to'g'ri yo'lni ko'rsatadi va yomonliklardan qaytaradi. Ko'plab diniy qadriyatlar insonlarga ijtimoiy mas'uliyatni eslatib, axloqiy me'yorlarga amal qilishni o'rgatadi.

2. Tinchlik va bag'rikenglik: Dinlar odatda tinchlikni targ'ib qiladi va bir-biriga hurmat bilan munosabatda bo'lishga chaqiradi. Bunga misol sifatida islomdagi “bag'rikenglik”, xristianlikdagi “sevgini tarqatish” va boshqa dinlardagi murosaga chorlovchi tamoyillarni keltirish mumkin.

3. Ijtimoiy birdamlik va jamoaviy hayot: Diniy marosimlar va an'analar jamoatni birlashtiradi. Masjidlar, cherkovlar va ibodatxonalar odamlarni bir joyga to'plab, ularning orasidagi ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi.

4. Shaxsiy o'sish va ma'naviy rivojlanish: Ko'plab odamlar din orqali o'zlarini yanada yaxshi anglab, ichki tinchlikka erishishga intilishadi. Diniy ibodatlar va ta'limotlar insonni shaxsiy o'sishga, sabr-toqat, mehr-shafqat kabi fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

5. Muammolar va inqiroz vaqtida dalda bo'lish: Ko'plab odamlar muammolar va inqiroz vaqtida din orqali taskin topadilar. Diniy ibodatlar va jamoat ko'magiga suyanish orqali og'ir damlarda kuch topishadi.

Bugungi kunda globallashuv sharoitida turli dinlar o'rtasida muloqot va o'zaro tushunish masalasi ham juda muhim.

Masix ya'ni Xristos so'zining ma'nosi "xudo tanlagan", "Xudo siylagan", "Xaloskor" ma'nolarini anglatadi. Xristian so'zi yunoncha bo'lib mazmuni Iyso Masix yo'lidan yuruvchi kishi demakdir. Mazkur dinining nomi ham ana shu – Xristian, masihchi so'zidan olingan. Iso alayxissalom yaxudiy millatiga mansub bo'lib, taxminan milodiy 1-33 yillarda Falastinda, hozirgi Isroilda yashab o'tgan. Milodiy yil hisobini ham Iso Masih tug'ilgan sanadan boshlab hisoblash qabul qilingan. Diniy adabiyotlarda Iso onasi Bibi Maryamdan otasiz ilohiy xomiladorlik asosida tug'ilgan deb rivoyat qilinadi. Unga o'ttiz yoshida Tavrot va Zaburdan keyingi uchinchi ilohiy kitob – Injil nozil qilingan. "Injid" yunoncha "Evangeleon" so'zidan iborat bo'lib, nasroniylikda "Evangelie" deb yuritiladi. Ma'nosi "ilohiy xabar", "xushxabar", "ezgu xabar" demakdir. Bu dinni Islomda nasroniylik deyilishi Iso Masihning tug'ilgan yeri Nosira nomi bilan bog'liq. Bu shahar ahli Iso Masixni Nosiriy deb atar edilar. Unga ergashgan kishini esa, nasroniy deb yuritganlar. Iso Masih 30 yoshidan boshlab 3 yil davomida payg'ambarlik faoliyatini olib borgan. Isoning yangi dinni targ'ib qilishdagi muvaffaqiyatlaridan darg'azab bo'lgan Quddus kohinlari va ruhoniylari uni sudga berishga qaror qiladilar. Ushlab olingan Iso o'lim jazosiga hukm etiladi. Quddus ahli Isoni xudoning o'g'li va odamzotning xaloskori deb e'tirof etmay, uni toshbo'ron qiladilar. Iso Galgofa tog'ida qiynab o'ldiriladi. Uni juda katta yog'och xoch (sanam)ga tiriklayin mixlab tashlaydilar. Rivoyat qilishicha o'limining uchinchi kuni Iso tirilib, birmuncha vaqt davomida o'z shogirdlari bilan birga bo'ladi. Shundan so'ng u ularning ko'z o'ngida osmonga chiqib ketadi. U kelajakda ya'ni oxirat kuni tiriklar va o'liklar ustidan xukm chiqarish uchun yerga qaytib kelishiga xristian diniga e'tiqod qiluvchilar ishonadilar. Xristian dinining kelib chiqishi va tarqalishi milodning I-III asrlarida Rim imperiyasida yoyilgan umumiy tushkinlik, inqiroz, qullarning shafqatsizlarcha ezilishi, yahudiylar jamoasida esa oddiy yaxudiylarning uch tomonlama ezilishi, og'ir hayoti sababchi bo'lgan. Chunonchi, Rim imperiyasi tarkibiga kirgan yaxudiylar bir tomondan Rim xukumdorlari, ikkinchi tomondan yaxudiy podsholigi, uchinchi tomondan yaxudiy ruhoniylaridan jabr ko'rar edilar. Azob uqubat chekayotgan va ezilayotganlarning bunday ijtimoiy kuchlar oldidagi o'jizligi ularni diniy tasalli axtarishga olib keldi. Shu tariqa insonlarni cheksiz jabr-zulm, azob va uqubatlardan ozod qilish haqidagi "xaloskorlik" g'oyalari paydo bo'ldi. Bunday "xaloskorlik" g'oyalariga millionlab qullar, ezilganlar, jabr-diydalar maxliyo bo'ldilar. Shunday qilib xristianlik dastavval qullarning, ezilganlarning, jabr-diydalarning orzu-umidlarini ifodalovchi, xaloskorlik dini sifatida paydo bo'lgan. Bu dindagi mazlumlarni shukur qilib yashashga, itoatgo'ylik, oxiratta tenglik va'da qilinishi kabi g'oyalari hukmron tabaqalarga qo'l kelgan. Shu sababli xristian dini uch-to'rt asrdan so'ng davlat diniga aylangan. Chunonchi Rim imperatori Konstantin bu dinni qabul qilib, 324 yilda xristianlikni davlat dini deb e'lon qildi. 325 yilda Konstantinning ko'rsatmasi bilan jahon xristianlarining birinchi yig'ini – Nikey sobori chaqirildi. Bu sobor (yig'in)da yepiskop va ilohiyotchilar xristianlikning asosiy aqidalarini tasdiqladilar, cherkov qonun qoidalari yozilgan kitoblarni qabul qildilar va cherkov tashkiloti tugal holga keltirildi. Diniy tashkilotda – pop, d'yakon, yepiskop, kardinal kabi quyi va oliy mansablar joriy etildi. Ular xristianlikni targ'ib etish, mustahkamlash, diniy talablarni bajarilishini nazorat qilish ishlari bilan shug'ullanganlar. Din ishlari markazlashtirilib, unga yakka rahbar-dastlab yepiskop, keyinroq esa papa lavozimlari ta'sis etildi. Xristianlik xukmron mafkuraga aylanib har qanday ish, ta'lim-tarbiya, hatto davlat ishlari ham ular nazorati ostiga olindi. Xristian davlatlarida yepiskop va papalar cheklanmagan xuquqqa ega bo'ldilar.

Xristianlikda zohidlik, tarkidunyochilik kuchayib monastirlar paydo bo'ldi. Rim yepiskoplari, V-asrdan esa papalar xristian olamiga tanxo xukumronlik qila boshladilar. XIII asrga kelib butun Ovro'po xristianlashtirildi. Rossiyada bu dinga cho'qintirish marosimi 988 yilda Kiev knyazi Vladimir tomonidan amalga oshirildi.

Shunday qilib xristianlik yaxudiylik dini zaminida Falastinda paydo bo'lib so'ng jahon dinlaridan biriga aylandi. Xristianlikning diniy ta'limoti.

Xristianlikning diniy ta'limoti mazmunini asosan quyidagilar tashkil etadi: Xudo muqaddas uchlikda namoyon bo'ladi. Ya'ni Xudo uch qiyofali, lekin mohiyatan yagonadir. Ammo Xudo Xudo – ota, Xudo – o'g'il, Xudo – muqaddas ruh ko'rinishida namoyon bo'ladi. Bu holat esa yakkayu-yagona xudoga shirk keltirish edi. Mana shunday yanglish, hato aqidalari tufayli nasroniylar musulmonlar tomonidan “kofir” - kufarga ketgan deb ataladilar. Bu uch qiyofali xudolar ayni paytda shaxslariga ko'ra farq qiladilar. Xristianlik ta'limotiga ko'ra Xudo-ota tug'ilish yo'li bilan paydo bo'lmagan, hech kim yaratmagan, u o'zi abadiy mavjud. Xudo – o'g'il esa, tug'ilgan. Xudo – muqaddas Ruh esa, Xudo – Otadan paydo bo'lgan. Nasroniylar Iso Masixni Xudo-O'g'il darajasiga ko'targanlar. Xristianlikning asosiy aqidalari quyidagilardir: Xudo – O'g'il (Iso) Masix – Xudo yarlaqagan vakil. U ilohiy xaloskor. Iso – Xristianlikning asoschisi; Iso o'ldirilgandan keyin osmonga ko'tarilib ketgan. U kelajakda tiriklar va o'liklar ustidan hukm chiqarish uchun oxirat kuni yerga qaytib keladi; Iso ham ilohiy, ham insoniy tabiatga ega; Bibi Maryam Xudo (Iso)ning onasi, u qizlik iffati saqlangan holda ilohiy xomilador bo'lgan va Isoni tuqqan; ikonalariga sig'inish; Xudo hamma narsadan ustun turadi va abadiydir. Uni hech kim yaratgan emas. Xudo dunyoni yaratuvchisidir; odamzot tug'ilgan paytidan boshlaboq gunohkordir. Xudo yaratgan mavjudotlarning gultoji inson bo'lgan, chunki u insonni o'ziga o'xshash qilib yaratgan edi. Bu o'xshashlikning asosiy qirralari – bu insonga berilgan aql idrok, iroda, abadiy o'lmasliklarida edi. Xudo butun kosmik tartibni insonga bog'lab qo'ydi. Biroq inson o'zining irodasini, erkini Xudo irodasiga, erkiga qarama-qarshi qilib qo'yganligi uchun uni abadiy gunohkorlikka mahkum etgan. Cho'qintirish yo'li bilan Xudo odamlarga najot yo'lini ochib bergan. Odam Ato va Momo Havo qilgan ish shunday gunohi azim ediki, odamlar qiladigan har qanday qurbonlik Xudoni qanoatlantira olmaydi. Shuning uchun Xudo odamlarga rahm qilib, o'z o'g'li Isoni o'limga mahkum etgan. Bu qurbonlik Xudoni Isoga ergashganlar bilan yarashtirgan va ularga cho'qintirish marosimi orqali najot yo'lini ochib bergan. Faqat xristian cherkovi bag'ridagina odamlar Xudoning marhamatiga, uning himoyasida bo'lishlariga umid bog'lashlari mumkin. Iso o'gitlariga, vasiyatlariga amal qilish, hayot mashaqqatlariga Iso kabi bardosh berish, buning evaziga narigi dunyoda ajr (mukofat)ga erishajaklikning muqarrarligiga ishonish. Jannat va do'zohning mavjudligi va jonning o'lmasligi kabilar xristianlik diniy ta'limotining mohiyatini tashkil etadi.

Shunday qilib Xristianlik diniy ta'limotining bosh g'oyasi yakkaxudolik, gunohga botish va undan xalos bo'lish aqidalaridir. Odamlar xudo oldida gunohkor, yahudiyimi yo yunon, rimlikmi yo varvar, qulmi yo erkin fuqaro, boymi yo kambag'al – barchasi “xudoning bandasi”, barchasi gunohga botgan. Bandasi o'z gunohini xudoga, buyuk xaloskori (Iso) ga chuqur e'tiqod qilish orqali yuvadi. Iso Masix butun odamzotning gunohini yuvish uchun qancha azoblar chekib, bandalariga o'rnak bo'lsin deb o'zini qurbon etadi. Muqaddas uchlik – Ota – Xudo, O'g'il-xudo (Iso) va Muqaddas ruhga ishongan, tavba qilgan, oxiradagi yaxshi hayotga umid bog'lagan taqvodor kim bo'lishidan qat'i nazar to'g'ri jannatga borishi mumkin. Aksincha, betavfiq gunohkor va ta'magir do'zoh olovida qovuriladi. Xristianlikning Muqaddas uchligi va Isoning dunyoviy odamlardan xudo darajasiga ko'tarilishi uni iudaizm va Islomdan farqlaydigan asosiy aqidalaridir.

Xristianlik dinining ta'limoti “Bibliya” da bayon etilgan. “Bibliya” kitoblar demakdir. U yaxudiylik va xristianlikda muqaddas hisoblangan diniy kitoblar va risolalar majmuasi. Bibliya o'z ichiga Tavrot, Zabur va Injilni olgan, Eski axd (Eski vasiyat) va Yangi ahd (Yangi vasiyat) deb nomlanuvchi ikki qismdan iborat ilohiy kitobdir. Tavrot va Zabur Bibliyaning Eski ahd qismiga kiritilgan bo'lib, u yaxudiylar va nasroniylar uchun birday ilohiy muqaddas kitob sanaladi. Bibliyaning xristianlik bilan bog'liq ikkinchi qismi Yangi ahd deb yuritilib, unga Injil kiritilgan. Yaxudiylar Injilni tan olmaydilar va muqaddas hisoblamaydilar. “Ahd” so'zi Xudoning insonlar bilan maxsus aloqasini, ahdlashuvini ifodalaydi. Mazkur dinlarning aqidalariga binoan, Bibliya – Xudoning kalomi, barcha insonlarga yo'llangan, dunyo va odamzodning paydo bo'lishi va “oxirat” sirini ochib beruvchi muqaddas kitobidir. Uning asosiy mavzusi – yagona Xudoning fazilatlari va insoniyat bilan munosabati haqidadir. Bibliya miloddan avvalgi VIII asr va milodiy II asrlar oralig'ida oromiy va yunon tillarida yozilgan. Bibliya matnlari tadqiq etilganda shu narsa tasdiqlandiki, ular qariyb ming yil davomida xilma-xil joylarda yaratilgan.

Bibliya eng qadimiy adabiy yodgorliklardan biri bo'lib, diniy pand-nasihatlar, aqidalar, bashoratlar, duolar, solnomalar, masallar, hikoyat, rivoyat va maktublardan iborat. Bibliyada, bir yoqdan, odamzotning gunohkor bo'lib tug'ilishi, abadiy halokatga mahkum qilinishi, Xudo tomonidan rad etilishi to'g'risida gap ketsa, ikkinchi yoqdan, Xudoning gunohkor insonni qutqarish uchun qanday rejalar tuzgani haqida hikoya qilinadi. Ayniqsa, odamlarga najot yo'lini ochgan Iso Masix to'g'risida to'laqonli xabar beriladi. Ja'mi qadimiy yaxudiy tilida 66, lotin tilida 70 kitob (bo'lim)ni o'z ichiga olgan Bibliya XIII asrda kardinal Stefan Lengton tomonidan xozirgi ko'rinishga keltirilgan. Milodiy yilning boshlaridan Xristianlik Markaziy Osiyoda ayniqsa, Marv va Baqtriyada keng tarqala boshlagan. Shu davrda xristianlarning Markaziy Osiyoda mavjud bo'lganini cherkov, monastir, Xristianlikka oid buyum, qabrtosh hamda tanga kabi tarixiy ashyoviy dalillar isbotlandi. Arablar bu hududni egallaganidan so'ng xristian jamoalarining faoliyati to'xtagan. Xristianlikning Turkiston o'lkasida keyingi paydo bo'lishi 19-asrning 40-yillariga to'g'ri keladi. O'rta Osiyoda muqim pravoslav cherkovlarining birinchisi 1847-yilda Sirdaryo viloyatidagi Raim istehkomida qurildi. Shundan so'ng bir qancha makonlardan Xristianlikka oid joylar aniqlandi. 1879-yil 27 mart oyida Rossiya imperatorining maxsus buyrug'I ya'ni qonuni e'lon qilingach, bu jarayon yanada faollashgan. Bulardan: Avliyoota (1866), Julekva Marki (1866), Turkiston (1866), Chinoz (1868), O'rtepa (1867) istehkomlari, Toshkent (1865), Chimkent (1868), Jizzaxda (1866) pravoslav jamoalari tashkil qilinib, ularda doimiy harbiy ruhoniylar faoliyat olib bordilar. So'ngra Zarafshon okrugiga qarashli Samarqand va Kattaqo'rg'onda ham jamoalar shakllandi. 1819-yil Rossiya imperatorining farmoniga binoan, Turkiston yeparxiyasi tashkil etilib, uning markazi Verniy (hozirgi Olmaota) shahrida joylashdi. XX asr boshlariga kelib Turkistonda 306 ta pravoslav cherkovi bor edi. Bundan tashqari, o'lkada 10,1 ming staroobryadchilar, 8,2 ming lyuterchilar, 7,8 ming katolik, 26 ming yaxudochilar, 17,1 mingga yaqin boshqa dinga mansub kishilar istiqomat qilar edi. 1916-yilning oxiriga kelib yeparxiya markazi Toshkentga ko'chirildi. Bu vaqt Toshkentda 16 ta cherkov faoliyat ko'rsatar edi. 1936-yilda Rus Pravoslav cherkovi Patriarxining qaroriga asosan, yeparxiya Toshkent va O'rta Osiyo hamda Olmaota va Qozog'iston yeparxiyasi nomi bilan ikkiga ajratildi. Toshkent va O'rta Osiyo yeparxiyasi tasarrufiga O'zbekistondan tashqari Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmanistondagi rus pravoslav cherkovlari ham kiradi.

Xulosa qiladigan bo'lsak har bir dinlarning o'z mohiyati va o'z o'rni bo'lganidek xristianlik dinning ham turli xil jihatlariga bor. Bugungi kundan bu dinga e'tiqod qilayotganlarning son jihatdan ham bilishimiz mumkin. Xristianlik dunyo madaniyati, san'ati va tarixiga katta ta'sir ko'rsatgan bo'lib, ko'plab davlatlar va xalqlarning madaniyatiga singib ketgan. Xristianlikning asosiy maqsadi insoniyatni najotga erishish yo'lida to'g'ri yo'ldan borishga undashdir. Iso Masih hayoti va ta'limoti orqali insonlarni Xudoga yaqinlashtirish, gunoh va yomonliklardan xalos bo'lishga chaqiradi. Xristianlikda o'limdan keyingi hayotga, jannat va do'zax mavjudligiga ishonch katta ahamiyat kasb etadi. Iso Masihni qabul qilish orqali inson najot topadi va abadiy hayotga ega bo'lishi mumkinligi e'tirof etiladi. Bu dinning tarixi milodiy I asrda Iso Masihning faoliyati bilan boshlangan. Uning ta'limotlari avvaliga yahudiylar orasida tarqaldi, so'ngra shogirdlari orqali butun Rim imperiyasida va undan tashqarida yoyildi. Iso Masihning havoriylari, xususan, Butrus va Pavlus, xristianlikning ilk tarqalishida katta rol o'ynagan. Bugungi kunda xristianlik dunyo bo'ylab ko'plab jamiyatlarda axloqiy, ijtimoiy va siyosiy ta'sirga ega. Unga turli davrlarda murosasizlik va ta'qiblar ham bo'lgan, lekin vaqt o'tishi bilan xristianlik turli xalqlar va madaniyatlarga moslashib, o'ziga xos xilma-xillikni shakllantirgan.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati

1. Dinshunoslik asoslari o'quv qo'llanmasi // A.V.Norbekov, Toshkent-2007 O'zbekiston Ichki Ishlar Vazirligi Akademiyasi.
2. Dinshunoslik//Toshkent Kimyo-Texnologiya Instituti//Toshkent 2019.
3. I. Jabborov, S.Jabborov. Jahon dinlari tarixi. 128-bet.
4. Vikipediya, ochiq ensiklopediya.
5. [https://uz.wikipedia.org/wiki/Din#:~:text=Din%20\(arabcha,bajariluvch](https://uz.wikipedia.org/wiki/Din#:~:text=Din%20(arabcha,bajariluvch)